

РОЗДІЛ 5 ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ON THE ISSUE OF SOCIAL PROTECTION OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE

Артюх Ю.І.,

магістр юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена висвітленню питань соціального захисту працівників Служби безпеки України. Проаналізовано правове регулювання та проблеми його здійснення щодо соціального захисту працівників Служби безпеки України. Автор акцентує увагу на необхідності вдосконалення нормативного закріплення соціального захисту працівників Служби безпеки України.

Ключові слова: соціальний захист, працівники Служби безпеки України, пільги, гарантії, компенсації, військовослужбовці.

Статья посвящена раскрытию вопросов о социальной защите работников Службы безопасности Украины. Проанализированы правовое регулирование и проблемы его осуществления относительно социальной защиты работников Службы безопасности Украины. Автор акцентирует внимание на необходимости совершенствования нормативного закрепления социальной защиты работников Службы безопасности Украины.

Ключевые слова: социальная защита, работники Службы безопасности Украины, льготы, гарантии, компенсации, военнослужащие.

The article is sanctified to illumination of questions of social defense of workers of Security Service of Ukraine. The legal adjusting and problems of his realization is analyzed in relation to social defense of workers of Security Service of Ukraine. An author accents attention on the necessity of perfection of the normative fixing of social defense of workers of Security Service of Ukraine.

Key words: social defense, workers of Security Service of Ukraine, privilege, guarantee, indemnification, servicemen.

Постановка проблеми. Сьогодні відсутні розроблені теоретичні основи забезпечення соціальної захищеності працівників Служби безпеки України в умовах активної розбудови громадянського суспільства, появи нових суб'єктів соціального управління. Не впорядковано термінологію у сфері соціального захисту працівників Служби безпеки України, зміст багатьох понять, зокрема, «компенсації», «гарантії» і «пільги». Крім того, не виявлено основні закономірності системи й процесу соціального захисту працівників Служби безпеки України, не сформульовано принципи, що відповідають існуючим закономірностям. Не зроблено класифікацію соціальних та інших ризиків і погроз порушення прав і свобод працівників Служби безпеки України, характеру цих порушень, не виділено серед них погрози зовнішні й внутрішні, об'єктивні й суб'єктивні, що не дозволяє аргументовано визначити мету та напрямки вибору доцільних форм і методів забезпечення соціальної захищеності працівників, військовослужбовців Служби безпеки України зокрема. Нерозробленість теоретичних засад соціального захисту працівників Служби безпеки України гальмує створення й удосконалювання необхідної для неї законодавчої й нормативно-правової бази. Законодавство і нормативно-правові

акти не забезпечують необхідну соціальну захищеність працівників Служби безпеки України.

Стан дослідження. Проблемні питання соціального захисту працівників правоохоронних органів досліджували у своїх працях такі вчені, як В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, І.О. Гуменюк, Т.А. Занфірова, М.І. Іншин, Р.А. Онайко, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін. Проте метою статті є подальша теоретична та практична розробка системи соціального захисту працівників Служби безпеки України та вдосконалення нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу. Працівники Служби безпеки України є рівноправними громадянами держави й мають повний обсяг прав та свобод, визначених міжнародними правовими нормами та відповідними конституційними засадами, серед яких важливе місце посідає право на соціальний захист. Проте існує нагальна потреба надання державою працівникам Служби безпеки України відповідних гарантій і компенсацій, які певним чином мають відшкодовувати додаткові навантаження, пов'язані з особливостями виконання їхніх обов'язків.

Сьогодні Служба безпеки України здатна в повному обсязі розв'язувати всі завдання, які визначено Законом України «Про Службу безпеки України» [1] та поставлено вищим керівництвом держави. При

цьому увагу акцентують на найбільш пріоритетних, найважливіших завданнях, притаманних саме спецслужбі. Відповідно до законодавства Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України, її підпорядковано Президенту України. На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. Діяльність Служби безпеки України, її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. В оперативно-службовій діяльності Служба безпеки України дотримується принципів поєднання єдиначальності і колегіальності, гласності і конспірації.

Кадри Служби безпеки України становлять: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір зі Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби.

Таким чином, військовослужбовці Служби безпеки України користуються політичними, соціально-економічними та особистими правами і свободами, а також пільгами відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2], Закону України «Про Службу безпеки України», інших актів законодавства. Соціальний захист працівників, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, забезпечується на загальних підставах відповідно до законодавства про працю. Проте закони України «Про Службу безпеки України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» недостатньо визначають механізми захисту прав і свобод військовослужбовців. Так, відповідно до статті 1-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», де передбачено гарантії соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, зазначається, що у зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації. Проте зміст понять законодавець не визначив. На нашу думку, *компенсація* – грошова виплата, встановлена з метою відшкодування працівникам витрат, пов'язаних з виконанням ними своїх обов'язків, передбачених нормативно-правовими актами. *Гарантії ж* – це засоби, способи та

умови, за допомогою яких забезпечується надання працівникам прав у сфері трудових та пов'язаних з ними правовідносин. Характерною відмінною рисою компенсації, що відрізняє її від гарантії, є мета та зміст її виплати – відшкодування працівникові понесених ним витрат, того, що витрачено або має бути витрачено. *Поняття «пільга» можна визначити як юридичний засіб, за допомогою якого створюється режим сприяння для задоволення інтересів і потреб суб'єктів, що має для останніх компенсаційне, стимулююче або гарантуюче значення.*

З прийняттям низки законів і розробкою інших нормативно-правових актів, що визначають права та обов'язки військовослужбовців, закладається лише основа їх правового статусу. Ці юридичні норми закріплено в Конституції України з метою законодавчого визначення того особливого місця в соціальній структурі суспільства, яке повинні по праву займати її захисники.

Згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», визначено, що *«соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом».*

Спираючись на природу демократичного суспільного ладу, на його принципи та ідеали, необхідно конституційно закріпити необхідний комплекс прав і обов'язків, гарантії здійснення й способи захисту, які дозволяють захиснику Батьківщини відчувати себе громадянином своєї країни, з достоїнством і честю виконувати свою соціальну роль у суспільстві, свій обов'язок і призначення.

Систему соціального захисту військовослужбовців можна визначити, як вважає А. Коровников, як цілісну сукупність передбачених законом стимулів, способів і засобів, що забезпечують військово-службову лояльність і старанність військовослужбовців, а механізм соціального захисту є організованою певним чином сукупність інститутів держави і правових засобів, що використовуються для захисту специфічних інтересів військовослужбовців [3].

Таким чином, *соціальний захист військовослужбовців Служби безпеки можна визначити як підсистему національної безпеки держави, що спрямована на задоволення життєвих потреб військовослужбовців Служби безпеки України, а також членів їх сімей шляхом використання матеріальних та нематеріальних ресурсів.* А механізм соціального захисту військовослужбовців Служби безпеки України – це сукупність послідовних дій суб'єктів державної політики щодо реалізації сучасних стандартів якості

життя військовослужбовців та членів їх сімей протягом усього життя.

Відповідно до ст. 27 Закону «Про Службу безпеки України», держава забезпечує соціальний і правовий захист військовослужбовців і працівників Служби безпеки України. Право на пільги зберігається також за військовослужбовцями СБУ, яких звільнено зі служби за віком, через хворобу або за вислугою років.

Військовослужбовці СБУ та громадяни, які беруть участь у забезпеченні державної безпеки, мають певні правові гарантії: військовослужбовці Служби безпеки України є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом; близькі родичі військовослужбовців Служби безпеки України також підлягають державному захисту; під захистом держави знаходяться особи, які допомагають і сприяють Службі безпеки України, а також пенсіонери Служби безпеки України; особам, які допомагають і сприяють Службі безпеки України, гарантується конфіденційність відносин; працівники Служби безпеки України в разі залучення їх до заходів щодо забезпечення державної безпеки, не пов'язаних безпосередньо з їх функціональними обов'язками, користуються правами, які надаються військовослужбовцям Служби безпеки України відповідно до законодавства; не допускається розголошення факту належності співробітників Служби безпеки України до її оперативних підрозділів. Крім того, Законом України «Про Службу безпеки України» передбачена виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовця Служби безпеки України, яка здійснюється в порядку та на умовах, визначених Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», яким також регулюється соціально-правовий статус військовослужбовців Служби безпеки України, передбачено розширений перелік гарантій та видів соціального забезпечення. Так, відповідно до статті 11, передбачено право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу. Зокрема, і військовослужбовці, і члени їх родин мають право на безоплатну кваліфіковану медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я.

Ще одним видом соціального забезпечення є надання житлових приміщень військовослужбовцям та їх сім'ям. Рядом нормативно-правових актів регулюються житлові відносини. Серед них Інструкція про організацію забезпечення і надання військовослужбовцям Служби безпеки України та членам їх сімей житлових приміщень, затверджена Наказом Служби безпеки України від 06.11.2007 №792 [4], яка визначає порядок організації забезпечення та надання житлових приміщень військовослужбовцям – особам офіцерського, старшинського і сержантського, рядового складу (крім військовослужбовців строко-

вої служби) Служби безпеки України, а також особам, звільненим з військової служби в запас або у відставку, що залишилися перебувати на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, у Службі Безпеки України після звільнення та членам їх сімей, включаючи членів сімей військовослужбовців, які загинули, померли, пропали безвісти під час проходження військової служби, які перебувають на обліку осіб та потребують поліпшення житлових умов. Співробітники та члени їх сімей, які проживають разом з ними, за відсутності за місцем проходження служби житла для постійного проживання забезпечуються службовими житловими приміщеннями. Варто зазначити, що станом на 1.01.2014 на квартирному обліку в Службі безпеки України перебуває 6053 особи по всій Україні (до прикладу в м. Києві та Київській області – 281 особа). Таким чином, законодавством України передбачено варіанти поліпшення житлових умов військовослужбовців, у тому числі і працівників Служби безпеки України, проте необхідна значна фінансова підтримка, якої, на жаль, немає.

Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» також передбачено ряд пільг військовослужбовцям та членам їх сімей. Серед них, зокрема, те, що військовослужбовці мають право на безоплатний проїзд: залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом у чітко визначених законом випадках – у відрядження, у відпустку в межах України (за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує розмір доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України), під час переведення на нове місце проходження військової служби або у зв'язку з передислокацією військової частини, до місця проживання, обраного під час звільнення з військової служби, в межах України. У визначених законом випадках право на безоплатний проїзд мають і члени сім'ї військовослужбовця, а також військовослужбовці, які стали інвалідами внаслідок бойових дій, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, а також батьки військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження військової служби.

Військовослужбовцям, окрім військовослужбовців строкової військової служби, які звільняються зі служби за станом здоров'я, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби. У разі звільнення з військової служби за віком, у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, закінченням строку контракту, у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі, систематичним невиконанням умов контракту командування одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби виплачується за наявності ви-

слуги 10 років і більше. Військовослужбовцям під час звільнення з військової служби за власним бажанням, через сімейні обставини або інші поважні причини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, які мають вислугу 10 років і більше виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 25 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби.

У разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності військовослужбовців виплачується одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті) військовослужбовця у розмірі 500-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб; у разі встановлення військовослужбовцю інвалідності I групи – у розмірі 250-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб, у разі встановлення військовослужбовцю інвалідності II групи – у розмірі 200-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб, у разі встановлення військовослужбовцю інвалідності III групи – 150-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб. Також одноразова грошова допомога призначається і виплачується залежно від ступеня втрати ним працездатності у розмірі, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Слід зазначити, що починаючи з 2000 року надання пільг і соціальних гарантій призупинялось, або унеможлиблювалось у зв'язку із введенням додаткових умов їх отримання, зокрема відповідно до Закону України від 17 лютого 2000 року «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» [5] призупинено дію Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» в частині одержання військовослужбовцями продовольчих пайків або, за їх бажанням, грошової компенсації замість них та замість речового майна, а також в частині забезпечення військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової служби) та членам їх сімей безоплатного проїзду у відпустку. Заборгованість перед офіцерським складом та військовослужбовцями військової служби за контрактом, які проходять службу та звільненими в запас, за невидане їм речове майно у попередніх роках за рішеннями судів складає 15,6 млн грн. Заборгованість по виплаті військовослужбовцям грошової компенсації замість продовольчого пайка складає, за рішеннями судів, близько 38 млн грн.

Законом України від 11 травня 2007 року № 1014-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань військового обов'язку і військової служби» [6] скасовано право військовослужбовців на отримання оплачуваних відпусток за сімейними обставинами та з інших поважних причин. Законами України про Державний бюджет, починаючи з 2000 року (за виключенням 2002 року), призупинялось чи ставилось в залежність від дотримання додаткових умов (не перебільшення доходів військовослужбовців встановленого законом величини прожиткового мінімуму або наявності права на податкову соціаль-

ну пільгу) надання пільг за житлово-комунальні послуги, що призводило до фактичної їх відміни.

Не виконується гарантоване Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» право військовослужбовців строкової військової служби на отримання ними (після звільнення з військової служби) матеріальної допомоги, яка повинна виплачується у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав за зверненнями суб'єктів права на конституційне подання справи і приймав рішення, у яких визнавав окремі положення законів про Державний бюджет України щодо зупинення або обмеження пільг, компенсацій і гарантій громадян, у тому числі військовослужбовців, такими, що не відповідають Конституції України. Зокрема, Конституційний Суд України у рішенні від 09.07.2007 № 6-рп/2007 з цих питань зазначив, що аналіз законодавчої діяльності Верховної Ради України свідчить про те, що під час прийняття законів про Державний бюджет України систематично зупиняється дія інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій, які є складовою конституційного права громадян на соціальний захист і достатній рівень життя кожного (статті 46, 48 Конституції України), що призводить до обмеження права на соціальний захист.

Щодо пенсійного забезпечення, то з метою усунення диспропорції в пенсійному забезпеченні, яка виникла у зв'язку із різними періодами звільнення військовослужбовців з військової служби, постановою Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 № 355 «Про підвищення розмірів пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» проведено поетапне підвищення раніше призначених військових пенсій, і з 1 січня 2013 року пенсії зростуть до 35% [7]. Пенсійне забезпечення військовослужбовців після звільнення їх з військової служби здійснюється відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року [8]. Цим Законом передбачені такі види пенсій:

- пенсія за вислугу років;
- пенсія по інвалідності;
- пенсія у разі втрати годувальника.

Пенсія за вислугу років призначається військовослужбовцям Служби безпеки України незалежно від віку, якщо вони звільнені зі служби з 1 жовтня 2013 року по 30 вересня 2014 року і на день звільнення мають вислугу 21 календарний рік та 6 місяців і більше, а також військовослужбовцям в разі досягнення ними на день звільнення зі служби 45-річного віку за наявності страхового стажу 25 років і більше, з яких не менше ніж 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба.

Пенсії по інвалідності призначаються в разі, якщо інвалідність настала в період проходження служби або не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби, або якщо інвалідність настала пізніше

тримісячного терміну після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, поранення, контузії, каліцтва тощо), яке виникло в період проходження військової служби чи під час перебування в полоні або заручником, якщо полонення чи захоплення заручником не було добровільним і особа, перебуваючи в полоні або заручником, не вчинила злочину проти миру і людства. Залежно від причини інвалідності інваліди з числа військовослужбовців поділяються на такі категорії:

- інваліди війни;
- інші інваліди з числа військовослужбовців.

Пенсії в разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовців призначаються, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а сім'ям пенсіонерів з числа цих військовослужбовців – якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати.

Аналізуючи правовий статус працівників, які уклали трудовий договір зі Службою безпеки України, слід зазначити, що на них поширюється законодавство про працю. Зокрема, соціальний захист здійснюється у тих випадках, коли працівник як головний суб'єкт трудових правовідносин зазнає соціального ризику або коли особливий соціально-правовий статус особи надає йому як працівнику й особливий соціально-трудова статус. Це традиційні соціальні ризики – тимчасова втрата працездатності, нещасний випадок на виробництві, який спричинив каліцтво чи тимчасову втрату працездатності, старість, досягнення пенсійного віку, смерть працівника. Трудовим законодавством закріплено загальне положення про те, що всі працівники підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 16 січня 2003 р. [9] було викладено у новій редакції главу XVII Кодексу законів про працю України «Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення». Статтею 253 КЗпП встановлено, що всі особи, які працюють

за трудовим договором (контрактом) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання або у фізичної особи, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню [10]. Усі інші норми цієї глави є відсылними. Вони фактично відсилають до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є частиною соціально-захисного законодавства (Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [11], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» [12], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» [13]). Працівники та члени їх сімей мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, а також на державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, а також за вислугу років відповідно до законодавства.

Висновки. Сьогодні в Україні існує низка проблем у сфері соціального захисту працівників Служби безпеки України, над розв'язанням яких працюють фахівці різних галузевих наук. Основною проблемою залишається нормативно-правове регулювання, що здійснюється великою кількістю нормативних актів, деякі з них мають відсилочні норми, що значно ускладнює їх використання на практиці. Крім того, багато норм декларативного характеру, які не містять механізму їх реалізації, що значно гальмує розвиток системи соціального захисту працівників Служби безпеки України. Тому, на нашу думку, доцільно внести зміни до Закону України «Про Службу безпеки України», визначивши в ньому всі гарантії, права, механізм соціального захисту цієї категорії працівників. Відсутність необхідної нормативно-правової основи соціального захисту позначається на організації й здійсненні захисту, її кадровому, матеріально-технічному, організаційно-правовому, фінансово-економічному забезпеченні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229– XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 №2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №15. – Ст. 190.
3. Коровников А.В. Правовая и социальная защита военнослужащих (теоретико-правовое исследование): дис. ... д. ю. н.: 12.00.01 / Коровников. – М., 2007. – 340 с.
4. Інструкція про організацію забезпечення і надання військовослужбовцям Служби безпеки України та членам їх сімей житлових приміщень від 06.11.2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 90. – Ст. 3317.
5. Закон України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» від 17.02.2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 13. – Ст. 102.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань військового обов'язку і військової служби» від 11.05.2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 44. – Ст. 1776.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про підвищення розмірів пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 23.04.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – №34. – Ст. 1267.
8. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 № 2262-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.

9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 16.01.2003 № 429-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 10–11. – Ст. 87.
10. Кодекс законів про працю від 10.12.1972 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
11. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 № 1533-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.
12. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999 №1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46–47. – Ст. 403.
13. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18.01.2001 № 2240-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 14. – Ст. 71.